

Eleonora Sava

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia

Egy vasárnap Romániában – mítoszok és rítusok

Hipotézisek

A vasárnapi nap mitológiája és rítusai a román folklórban a folklór szempontjából hagyományos társadalmak időbeliségének gazdag problematikáját vetik fel. Egész sor tudós kutatta ezt a témát, kétféle időtípust különítve el: a szentet, mely az ünnep jellemzője, és a profánt, mely a hétköznapi jellemzője (lásd például Eliade 1992, 2000, Bernea 1985 stb.). A vasárnap a szent időbe íródik, jó idő lévén, az ember és a transzcendens egyesülésének ideje.

Mítoszok

A 19. század végén és a 20. század első felében jegyzett narratívák azt mutatják, hogy a román orális hagyomány a hét minden napját megszemélyesíti. „Más kultúráktól eltérően, a románoknál ezek nőneműek” (Taloş 2001: 136), bár egyes legendákban csak a vasárnap, a szerda, a péntek és a szombat nő, a többi férfi.¹ A legfontosabb a szerda, a péntek és a vasárnap, őket szenteknek tartják.² E három közül a legtiszteltebb a vasárnap, ő számít legáltalánosabban szentnek. Egy hat évtizeddel később publikált, a 19. század második felének,

¹ „Az Isten által teremtett emberek gyermekeket kezdtek nemzeni, és minden nap nemzett egyet; így akarta az Isten, hogy szülessenek a napok. Első nap Vasárnapot alkotta meg, nőnek; aztán Hétfőt, férfinak; Keddet, férfinak; Szerdát, nőnek; Csütörtököt, férfinak; aztán Pénteket, nőnek, ahogyan Szombatot is, hogy legyenek az embereknek szentjeik, napok.” (Niculiţă-Voronca 1998 I: 34)

² Íme néhány ismertebb, a Szent Vasárnapról szóló román népi narratívum vázlata: „Egyszer meglátogatta Isten és Szent Péter Szent Vasárnapot. Láttak az ő kertjében egy szőlőst, amelyet fel akartak emelni a földről, de a szent nem engedte meg nekik. Azóta a vasárnap ünnepnap. Ő a legnagyobb a hét napjai közül. A mesehős csak azután jut el hozzá, miután tanácsot kap Szent Szerdától és Szent Péntektől. Gazdasága az Égben található. Számos állat és madár alárendeltje van. Fehér ruhába öltözve megy a templomba, és megbünteti azokat, akik vasárnap dolgoznak. Szent Illés Szent Vasárnaptól kér tanácsot, amikor valahol dörögni vagy villámlani akar. Ő akarta megkeresztelni a gyermek Jézust, de elkésett, és csak azután érkezett meg, miután Keresztelő Szent János már megkeresztelte. Annyira kétségbeesett, hogy öngyilkosságot akart elkövetni, de nem tudott vízbe fulladni, mert a víz a felszínén tartotta, nem is tudott elégni, mert a tűz kialudt. Egyes kolindákban mégis ő keresztelte Jézust mint Mennynek és Földnek Urát.” (Taloş 2001: 136)

illetve az 1944-es évig terjedő időszak néprajzi adataira támaszkodó kötet, a román népi mitológia szolid szintézise ekképpen mutatja be a vasárnapot: „Szent Vasárnap a legszentebb az összes többi közül [a hét napjai, a szerző megjegyzése], mert az ő napja a pihenésnek és a békének szentelt nap. És mert Jézus Krisztus is egy vasárnapi napon támadt fel. Szent Vasárnap már kora reggel behatol minden ember házába. Éppen ezért Szent Vasárnap, a hajdani jószágos anyóka nagyon megharagszik, ha az ő napján dolgozol vagy rossz és tiltott dolgot teszel, és nem kapja meg a neki kijáró tiszteletet. Ő a szelek anyja, és mindent megtud a gyermekeitől, ahol látja, hogy nincs sepregetve és nincs tisztaság, oda nem megy be” (Olinescu 2001: 265).

A fent átirrt részlet az időről való gondolkodás egy adott módját szemlélteti, mely a román közösségek folklórját jellemzi; világosan rámutat arra, hogy ebben a gondolatrendszerben a napok antropomorf jellegűek voltak, az idő homogén volt, és a keresztény elemek szorosan összekapcsolódtak a pogány képzetekkel. Ezek a hiedelmek a népi hitvilág gazdag alapjához tartoznak, mely különbözik a hivatalos, az előkeresztény–keresztény elemek újrendezésén és egy újfajta összhangba állításán alapuló vallástól.³

„Minden napnak megvan a maga értelme” – mondta 1965-ben egy almásmezői (Brassó megye) paraszttasszony,⁴ kifejezve ezáltal azt az elvet, mely szerint „az idő azon szemlélete, melyben a román parasztság évszázadokon keresztül élt, nem lineáris jellegű és folytonos, mint a matematikailag mért idő. Mivel organikus és heterogén elemekből építkeznek, ez az idő eleve megszakításokat szenved el, melyeket általában ünnepként jelölünk” (Bernea 1985: 219). Egy ilyen megszakításra ad alkalmat a vasárnap mint ünnepnap a román hagyományokban. E nap mitológiai alapja egész sor praktikát és tiltást feltételez, melyek közül a fenti idézetben kettő jelenik meg implicit módon: a munkatiltalom („nagyon megharagszik, ha az ő napján dolgozol”) és a háztartás megtisztítása („ahol látja, hogy nincs sepregetve és nincs tisztaság, oda nem megy be”).

³ „A népi hitvilág egyes közösségek azon megnyilvánulásaira és praktikáira vonatkozik, melyek az ortodoxia ellenőrzésének és az egyház által gyakorolt igaz gyakorlat perifériáján helyezkednek el, vagy ahol különböző okokból ez az ellenőrzés gyengébb vagy toleránsabb. A kereszténység esetében az ilyen közösségekben ez pogány reprezentációkkal és szertartásokkal együtt létezett. [...] A keresztény vallásosság ez által egy sajátos lokális »színezetet« kap, mely gyakran különbözik akár egyik településtől a másiktól, és természetéből adódóan kölcsönhatásban áll az egyházi intézmények elveivel. Ez a helyzet a Romániában létező paraszti társadalmak népi vallásossága esetén is, melynek »lokális színezetét« Mircea Eliade »kozmosz kereszténységként« határozta meg (1980).” (Mihăilescu 2007: 173)

⁴ Tortubă Ana, 73 éves, 1965 (Bernea 1985: 186).

Rítusok

Mint minden ünnepet, a román falvakban a vasárnapot munkaszünettel és vallásos szertartáson való részvétellel ülték meg. „A hét hét nappól áll. Dolgozunk hat napon, és egyen ünnepeünk, a vasárnapon, mert Isten is így tett, amikor a világot és a földet teremtette. Így kell nekünk is tennünk: egy napon a hétből ne dolgozzunk és csak imádkozzunk.”⁵ E szavak által a neves etnopszociológus, Ernest Bernea beszélgetőtársa a vasárnap ünnepeét *imitatio dei*-ként határozza meg. Az ünnep – s így a vasárnap is – az embert az istenséghez közelíti a Teremtő eredeti gesztusainak megismétlése által. Nem az idő egyfajta visszafordíthatóságáról vagy az ember egyfajta „ab origine” elhelyezéséről van szó, ahogy Mírcea Eliade gondolta, hanem inkább „egyes bibliai mozzanatok időbeli újraátéléséről. A rituális cselekvések nem irányváltást hoznak létre az idő kalendarisztikus menetében, hanem egy változást, mely bizonyos dátumok értékessé tételét jelenti, melyek szentnek minősülnek az időn belül” (Bernea 1985: 226).

Etimológiai szempontból vasárnap az úr napja, *Domini dies*; ebből az eredeti és bibliai jelentéséből kifolyólag egy sor ünnepre jellemző praktika és tilalom következik. Már említettem a ház előkészítését megtisztítása által, valamint a munkatiltalmat. Ezekhez hozzáadódnak olyan más, rokon finalitású rítusok, mint az ember megtisztítása rituális (testi és lelki) megújulása által: „Nem illik koszosan bemenni a templomba; vasárnap az ember igyekszik megtisztítani magát” (Bernea 1985: 215), „nem megengedett az ember számára, hogy ne legyen gondozott, mikor a templomban istentisztelet van” (Bernea 1985: 215) (még akkor sem, ha objektív okokból nem vesz részt a vallásos szertartáson), valamint böjt által: „vasárnap [...] reggel ne egyél, mert elpártol tőled az őrangyalod” (Niculiță-Voronca I: 182). Az előkészületek kötelező módon szombaton történtek, hogy mind az ember, mind a háztartás megtisztulva fogadja az ünnepi időt. „Ha vasárnap mosakszol, korpás leszel és sömöröd leszel” (Gorovei 2003: 82). „Ne sepregegs vasárnap reggel, mert beporozod a szent nap orcáját” (*Șezătoarea I/11–12*, 1893: 276). A negatív rítusok listája terjedelmes, gyakran tartalmaz a tilalmakra vagy a semmibe vevés következményeire vonatkozó magyarázatokat: „Vasárnap nem szabad baromfit vágni, sem másféle jószágot, mert azután azzal a marhával nem lesz szerencséd, ugyanakkor nagy bűn is” (Gorovei

⁵ Vlad Ana, 61 éves, 1964, Ótohán (Bernea 1985: 194).

2003: 82). „Ne dolgozz vasárnap, mert szerencsétlenséget jelent” (Gorovei 2003: 82) stb.

A pozitív rítusok közül messzemenően a leggyakoribbak azok, amelyek a nap pompás jellegét domborítják ki: vasárnap szerveznek lakodalmakat; ugyanakkor kedvező a legkülönbélebb, házasságot megelőző cselekvésekre: tánc szervezésétől (vasárnapi óra) a sors jövődőléséig („szerelemcsinálás”, mágikus cselekvések) vagy a leánykérésig.

Egy vasárnap Romániában

Irina Nicolau, a kiváló bukaresti néprajkutató az ünnepet hét „hozzávaló” által határozta meg: „szentségmag, jó idő, tiszta hely, felfrissült lélek, a megfelelő szó, gesztus és tárgy” (Nicolau 1998: 13). A hagyományos román társadalom vasárnapja mindezeket a jellemvonásokat magába foglalja. Hát napjaink vasárnapja? Mik a jellemzői? Kik számára és miben különbözik a hét más napjaitól? Olyan kérdések, melyekkel terepre indultam a Maros megyei (Románia) Csátófalvára, egy multidiszciplináris csoport keretén belül; a kutatás a 2007-es év folyamán zajlott, egy, a Marosvásárhelyi Megyei Múzeum Néprajzi és Népművészeti Szakosztálya által kezdeményezett, az AFCN (Asociația Fondului Cultural Național – Nemzeti Kulturális Örökség Egyesület) által támogatott kutatási projekt keretében.⁶ A kutatási módszerek a közvetlen megfigyelés és a félstruktúrált interjú voltak. Két vasárnapot figyeltünk meg: 2007. május 27-ét és 2009. augusztus 19-ét. Ezek közül az elsőben az egyház és a vallásos szertartás vált láthatóvá, többségben lévén a felnőttek és az idősek, a másodikban a kerthelyiség vált láthatóvá miccesel és sörrel, a fő szerep ezúttal a fiataloknak jutva.

⁶ A csátófalvi Polgármesteri Hivataltól kapott demográfiai adatok szerint, a 2002-es népszámlálás adatai alapján a falu népessége 729 személy, melyből 497 román, 191 roma, 32 magyar és 9 német. A helységet a kommunista rezsim ideje alatt adminisztratív szempontból újrendezték, két falu egybeolvasztása által: Domald – szász település – és Hundorf – vegyes lakosságú, román, szász, majd újabban roma is. A kommunista rendszer időszakában a szászok Németországba kezdtek emigrálni, majd 1990 után majdnem mind elmentek; olyannyira, hogy többségből mára már a falu lakosságának csupán 4 %-át teszik ki. A vallási hovatartozást tekintve ortodox 630, római katolikus 7, református 4, görög katolikus 36, pünkösdistá 26, hetedik napot ünneplő adventista 9, a református keresztény egyháznak 8 tagja, a lutheránus közösségnek pedig 7 híve van.

Vasárnap, 2007. május 27.*A vallásos szertartás – a rituális és a rendkívüli*

A falunak egyetlen papja van, éspedig ortodox, ugyanis a jelenben a lakosság 86,42%-a ehhez a felekezethez tartozik. Mégis, két ortodox templom létezik (a felső és az alsó),⁷ és a vasárnapi istentiszteletet felváltva tartják – egyik héten a hegyen lévő, másik héten a völgyben lévő templomban. 9 órakor a harangozó veri a tókát, majd húzza a harangot (ezen a vasárnapon a hegyen lévő templomban); a hívásokat háromszor ismétli meg. A hangok egy régi falusi toronyóra funkcióját töltik be, hírül adva az ünnep szent órájába való belépést. Néhány öregasszony összegyűlt már, szép, vasárnapi ruhájukba öltözve: szép fekete kiskabát, gyakran bársonyból, fekete szoknya, fejükön fekete kendő, a lábukon pedig fekete magas szárú cipő vagy félcipő. Házilag varrt ruhát viselnek, mely megőrzi a hagyományos viselet szabását (például a hosszú, rakott szoknya). Egyesek botra támaszkodnak, többen tartanak a kezükben illatos vagy aromás növényeket: jázmin (helyi nevén *Isten fája*), pünkösdi rózsát, leostyánt vagy boldogasszony tenyerét. *Ezelőtt odatettük a szentképekhez, de most már nem engedi a tisztelendő úr. A kezünkben tartjuk, mert jó illatuk van. Hazavisszük; aztán eldobjuk;*⁸ *Azt mondják, hogy jó virágot vinni vasárnap a templomba;*⁹ *Mindenki azt visz, ami-je van a kertben.*¹⁰ 9 órakor kezdődik a hajnali istentisztelet, mely vallási szertartásban csak az idős asszonyok vesznek részt. Tíz órakor a harang a liturgiára szólal meg, vagy ahogy a helyiek mondják, *a liturgiában szól*. Egy órán keresztül folyamatosan érkeznek a falubeliek ünneplő ruhában: a nők szoknyában, mely jól eltakarja a térdet, egyik hosszúnadrágban van, másik háromnegyedes nadrágban. A lányoknak és a 60 év alatti nőknek színes ruhájuk van, legtöbbjük szintetikus selyemből vagy fényes taftból készült. Az öregektől eltérően az ő fejüket nem fedi kendő. A férfiak fehér ingbe vannak öltözve és jó minőségű kosztümnadrágba. Néhány anya elhozta szépen kicsinosított kislányát csillogó ruhában, sok fodorral, pántlikával és csipkével. A nőknek ez egy jó alkalom arra, hogy ruházatuk gazdagságát fitogtassák, mely szociális presztízs forrásául szolgál. 11 órára a templomban összegyűl

⁷ Két ortodox templom létezik, mert a helység két falu egybeolvadása révén szerveződött újra.

⁸ P. Maria, 65 éves

⁹ C. Maria, 38 éves

¹⁰ M. Ana, 84 éves

25 férfi (a templom alkalmazottait is beleszámítva), körülbelül 60 nő, ebből 30 idős, feketébe öltözve, 10 kisgyerek, akik az édesanyjukkal ülnek, és 7 serdülő. Százalékban, ők a falu lakosságának 17,80%-át teszik ki, illetőleg az összes ortodox 20,63%-át. Az istentisztelet ideje alatt a pap és a hívek a túlvilágra távozottakért is imádkoznak.

A résztvevők egy adott rituális magatartást követnek: létezik a gesztusoknak egy szigorú rendje és egy szociális hierarchia, melyet pontosan be kell tartani, ugyanis a templomi ülésrend a közösség szociális elrendeződésének reprodukciója. A férfiak mennek be elsőként, imádkoznak a hajóban levő szentképeknél, majd leülnek a templom középső részén, számukra fenntartott helyekre. Az oltárhoz közelebb az egyházi tisztviselők helyezkednek el: a gondnok (a pap jobb oldalán), a kántor és a kántorsegéd (a pap bal oldalán); másik sorban a polgármester, a rendőr és más előkelőségek helyezkednek el karosszékekben ülve, majd a többi férfi, akik a padokban ülnek. A nők kor szerinti sorrendben mennek be és imádkoznak az előcsarnokban levő szentképek előtt, kettős kritériumnak eleget téve: a kor és a térbeli elhelyezkedés (előbb a legidősebb imádkozik, aztán a legfiatalabb, megcsókolva előbb a jobb oldali szentképet, majd a bal oldalt).

A 8-9 évesnél fiatalabb gyermekek az „asszonyoknak való” (az előcsarnokban levő) szentképek előtt imádkoznak, nemtől függetlenül, majd az anyjukkal maradnak az előcsarnokban, a nőknek szánt térben. A jó helyek, elől, a „rangos” feleségeké: a karosszékekben a papné, a tanító (volt iskolai igazgató, jelenleg nyugdíjas) felesége, majd az első padosorban: az óvoda igazgatónője, a rendőrfőnök felesége stb. A hátuk mögött, egészen a templom ajtójáig ül a többi nő, idősek és gyerekek. A hét serdülő – 3 lány és 4 fiú – a karzaton ül, a templomi kórus terében. Néhány öregasszony proszforát hozott, melyet rituálisan készített el, bizonyos rituális tiltásokat szem előtt tartva; ők a hagyományos hitet tartják, mely szerint az elfogyasztott, szentelt proszforadarabok gyógyító hatásúak (testi és lelki betegségeket gyógyítanak, lehetővé teszik az ellopott javak visszaszerzését és akár a bűnös leleplezését is). Az istentisztelet végén a gondnok egy-egy vég (helyi nevén *sarok*, rom. *corn*) proszforát oszt a jelen levő gyermekeknek. A megmaradt darabokat a pap és azok a nők között osztják szét, akik szentelni hozták, a gondnok mindenki kendőjébe (rituális körülmények között használt házilag szőtt asztalkendő) *sarkokat* tesz.¹¹

¹¹ Az asztalkendők azon a táblán találhatóak, mely elválasztja a hajót az előcsarnoktól; az istentisztelet után minden öregasszony odamegy és elveszi a proszforát tartalmazó asztalkendőjét.

Az istentisztelet végén, 12 óra 10 perc körül az emberek imádkoztak a hajóban található szentképek előtt, a paptól áldozati kenyérdarabokat kaptak, sok nő megcsókolta a pap ruháját, aztán még beszélgettek egy keveset a kijáratnál.

Annak ellenére, hogy általánosságában betartották egy hagyományos vasárnapi istentisztelet struktúráját és eseménysorrendjét, a fent leírt istentisztelet két okból különbözött az évközi vallásos szertartásoktól: először, mert a 2007. május 27-i dátum pünkösd vasárnapja volt, mind a keresztény, mind pedig a román népi kalendáriumban nagy ünnep, majd pedig azért, mert az emberek nem tudták, hogy „vendégeik” lesznek, pontosabban mi, a két kutató: én és Pop Laura, a Marosvásárhelyi Megyei Múzeum Néprajzi és Népművészeti Szakosztályától. A falubeliek egy része ismert (ekkor már harmadik alkalommal voltunk Csatófalván), tudták, hogy jelen leszünk fényképezőgépekkel és videokamerákkal. A falubeliek és a kutatók közötti finom kapcsolatban nem egyszer felcserélődtek a szerepek, s az istentisztelet alatt a *megfigyelt megfigyelővé* vált. Ezeknek a tényeknek (a különleges ünnepnek és a *kívülállók* rendkívüli jelenlétének) köszönhetően sokkal többen jöttek el a templomba, mint az évközi vasárnapokon; beleértve a „látogatóba” jött fiatalokat is, akik a szomszédos városokban (Erzsébetváros, Segesvár, Megygyes) dolgoznak, oda is költöztek, és vasárnaponként vagy szabadságuk alatt látogatják a szüleiket. A falubeliek viszonylag nagy számban való részvétele mellett az öltözködésnek egy fényűző fitogtatásását is megfigyelhettük, melyet valószínűleg ugyanezen tényezők befolyásoltak. Nem csak az emberek voltak ünneplőbe öltözve, hanem a hely is. Külön pünkösd alkalmából tíz falubeli legény még az ünnep előestéjén mindkét ortodox templomot feldíszítette kizöldült hársfa ágakkal, helyi nevükön *májusfával*.¹² Az ágak mind a külső kapukat, mind a templombelsőben levő szentképeket díszítették; piros pünkösd rózsával egészülve ki ez az ünnepi öltözék.

A tánc – a vasárnapi tánc és a manele között

A templomból kijövet még más, kivételes jellegű események is történtek. Két 50 év feletti feleség, B. Doriana Olimpia és S. Leontina népviseletbe öltözve jöttek, és azt kérték tőlem, hogy fényképezzem le őket. Úgyszintén

¹² Vagy tíz falubeli legény elment szombaton az erdőre és egy egész teli szekér májusfát hozott, amellyel nem csupán a két templomot, hanem a falu előkelőségeinek házait – a polgármesterét, papét, egyházi tisztviselőket (gondnok), de a rendőrség főnökét is –, valamint az (eladó sorban levő) 14–22 év közötti lányokét is feldíszítették.

egy 14 tagú, tanítónő által beöltöztetett és felkészített, 12 és 21 év közötti fiatalokból álló csoport két hagyományos, környékbeli táncot adott elő, a „Baraboi”-t és az „Övest”. Ezeket a táncokat táncolták hajdanán a vasárnapi táncban,¹³ azonban 2007 tavaszán már csak az öregek emlékeztek rá. Ezek közül csak két pár tudta még táncolni, pedig a rekonstruálásához több párra lett volna szükség. A volt iskolaigazgató akkor úgy döntött, hogy egy táncsoprotot szervez a diákokból; az ötletre fogékonyak lévén, a diákok jelentős erőfeszítést tettek és csupán hat nap alatt megtanultak két táncot a hozzájuk tartozó táncszókkal, a nagyszülők ládáiból népviseletre – sőt ami még nehezebb is volt –, (valamelyest) hagyományos lábbelire tettek szert. Nagylelkű oktatójuk Radu Chirița asszony volt, tanítónő a falubeli iskolában. Moldvai származású lévén, előbb neki kellett megtanulnia a Küküllő menti hagyományos táncokat, hogy megtaníthassa a gyerekeknek. A tánc a templom előtt zajlott, rögtön az istentisztelet befejezése után, ott, ahol több mint 4 évtizede a vasárnapi táncot szervezték. A gyerekek boldogok voltak, hogy fényképezték és filmezték őket. Ahogy ugyanazon a napon a 21 éves M. Dora elmondta, ők *nagyon boldogok voltak, hogy a PRO TV lefilmezte őket* (televíziós csatorna, mellyel természetesen semmilyen kapcsolatunk nem volt, és nem is állítottuk, hogy volna). Munkájukat és buzgóságukat meg szerettük volna valamivel hálálni; üdítőt és csokoládét ajánlottunk. Az oktató azt sugallta, hogy szervezzünk nekik diszkót, az közelebb lévén a fiatalok vágyaihoz. A dolog meg is történt sebtében: 15 órakor, a falubeli iskolában elkezdődött a diszkó. Egy osztálytermet rendeztek be ad hoc, a padokat a falhoz közel húzva és egy kazettopont maximális hangerőre állítva. A templom előtt táncolók, de más falubeli fiatalok is részt vettek benne. Hozzájuk csatlakozott a 35 éves, nőtlen kántorsegéd a harmonikájával. Eleinte amerikai *country* zenét játszott (*Oh, Suzanna*), majd áttért a *manelere*. Bármennyire is tűnik váratlannak ez egy olyan faluban, amely nemrég még százsz többségű volt, ezt a zenei irányzatot élvezik a 2007-es év fiataljai;¹⁴ saját terepen voltak; néhány lány kifejezetten tehetségesen táncolta. Jobban, mint ahogyan az „Övest” és a „Baraboiul”-t táncolták. Nyilvánvaló volt, hogy ezeket előzőleg hosszasan gyakorolták.

¹³ Egyes adatközlők azt állítják, hogy az „Övest” csak pünkösdkor táncolták (D. Maria, 68 éves, D. Cornel, 60 éves).

¹⁴ Etnikai hovatartozásukat tekintve ők románok és romák voltak, némelyikük román és roma vegyes családból származott.

Vasárnap, 2007. augusztus 19. Kerthelyiség miccselel sörrel

Megint egy, a többitől különböző vasárnap, mert kivételesen nincs istentisztelet: a papnak el kellett mennie szülőfalujába, a fehér megyei Dióváraljára, a szülei halotti torára.

Ezen kívül sok falubeli fáradt, mert az egész éjszakát egy lakodalomban töltötte. Egy falubeli lány ment férjhez egy szomszéd faluból, Zágorból való fiúhoz. Mint majd mindenütt Romániában, a kommunista rezsime, a mezőgazdaság szövetkezetesítése és a különböző iparágak fejlesztése a lakodalomnak szentelt nap megváloztatását is megkövetelte. *Az emberek szolgáltaiba álltak*¹⁵, és nem mulathattak vasárnap éjszaka, mert a hétfő munkanap volt; így át kellett helyezniük a lakodalmakat szombatra. Baljós napból, amilyenek hagyományos módon tekintették, a szombat szabad nappá vált, melyet a hét egyetlen munkaszüneti napja követett. Magától értetődően a vasárnap pompás, szent, ünnepi napból lassan-lassan az alkalmazott *sabadnapjává* vált.

Dél felé a falu kezd megélenkülni; 14 órakor kinyit a három üzlet. Közülük egyik mozgalmasabb, ennek meghosszabbításaként egy új építésű (2006-ban átadott) elegáns és modern panzió áll. Kezdetben exkluzív státusa volt, csakis más helységből jövő turisták és a tulajdonos barátai számára működött, a helyiek számára nem lévén látogatható. Júniustól azonban a tulajdonos megnyitotta a kerthelyiséget a falubeliek számára is; nagyon rövid időn belül a fiatalok számára a legérdekesebb helyé vált. Délután négy óra körül néhány fiatal férfi leül az üzlet elé; várják, hogy kinyisson a kerthelyiség. Addig beszélgetnek. Ketten lenyitható tetejű autóval jöttek és hamarosan csatlakozott hozzájuk egy harmadik; divatosan vannak öltözve, farmerbe és rövidujjú pólóba; egyiküknek cuccos napellenzős sapkája van; tiszták, illatosak, sört isznak és rap zenét hallgatnak; a basszus a maximumon dübörög. Egy csoport, mely akárhol lehetne a világban: az autó, a zene, a ruházatuk nemzetközi. Az út túlsó oldalán 5, valamivel régiesebb megjelenésű férfi áll: munkaruhában, egyikük rövidnadrágban, a többiek hosszúnadrágban, 2 kigombolt inggel, kettő rövidujjú pólóban, egy majóban. Sört isznak, cigarettáznak és beszélgetnek. Egy rövid időre hozzájuk csatlakozik Z. Mihai, a kántorsegéd, a diszkóbeli harmonikás. Megiszik egy sört, és elmegy. Az üzlet küszöbén ül három 15 és 25 év közötti lány; beszélgetnek,

¹⁵ D. Cornel, 60 éves.

egyikük cigarettázik. Divatosan vannak felöltözve, tisztán, kettőnek miniszoknyája van, egyiknek háromnegyedes nadrágja.

19 órakor kinyit a panzió terasza, a pincér üdítőt szolgál fel és csapolt vagy üveges sört; a szakács roston miccset süit. A program a kliensek függvényében alakul; olykor a kerthelyiség hajnali 4-ig is nyitva tart, hogyha vannak fogyasztók, és hogyha ezek békések. A deviánsokat (alkoholistákat, verekedőket, botránykeltőket) a két alkalmazott távolítja el. Rendre-rendre, lányok és fiúk jelennek meg, 14 éven felüliek; sokukat látásból ismerem; vannak, akik táncoltak pünkösdkor a templom előtt, majd a diszkóban, vannak mások is, nagyobbak, egészen 28-30 éves korúakig. Barátságok, korosztály, vonzalmak szerint ülnek. Ülnek az asztaloknál, beszélgetnek, cigarettáznak, burgonyaszirmot esznek, puffasztott kukoricarudat (*pufuleť*) vagy mogyorót, egyesek miccset rendelnek. Egyesek átsétálnak egyik asztaltól a másikig, átcsoportosulnak. Sört isznak vagy üdítőt, manelét hallgatnak. Csak manelet. A lányok ki vannak sminkelve, sokuknak testhezálló a ruhája, némelyikük egyenesen kihívó. 9 óra körül már vagy 30 fiatal van a lokálban. Szórakoznak.

Következtetések

A két vasárnap a világról és az időről való gondolkodás két módját kínálja.

Ezek közül az első egy, a hagyományos életmódhoz közelebb álló, inkább a felnőtteket és időseket jellemző nézetet körvonalaz, mely a *szokás* fogalmára összpontosít. A szokás egy felsőbb, az istenség által kormányzott rendet jelöl ki, mely a következő két képzeletbeli tengely mentén teremt egyensúlyt: a *vertikális* (ember és Isten, profán és szent) és a *horizontális* (az emberi közösségen belül). A vasárnapi istentiszteleten való részvétel az ember azon igényét fejezi ki, hogy kommunikáljon az istenivel, részesüljön a szentségből, míg a rituális gesztusok, valamint az igencsak szigorú ülésrend a templom belső terében egy hagyományos, világos szociális rendet exteriorizál. Hasonlóképpen, az imádság révén helyreáll a kapcsolat a túlvilágon levőkkel.

A második vasárnap az idő egy más koncepcióját engedi megpillantani, mely a fiatalokra jellemző, a *szórakozásra* összpontosít. Hasonló koncepciót elemezve Irina Nicolau megfigyelte, hogy ezt egy „túlzott tisztelet a *szabadidő* (*loisir*), *szerkentyű* (*gadget*) és *ünnepség* iránt” (Nicolau 1998: 10) határozza meg. A kutató értelmezésében „a *loisir* egy időszegmentumot ne-

vez meg, mely habzó és laza, mely megengedi, hogy kedvedre tégy” (Nicolau 1998: 11), a *gadget* (*szerkentyú*) egy „jelentéktelen funkciójú” tárgy vagy eszköz, a giccshez közel álló, az *ünnepély* (*festivitate*) pedig „az, ami az ünnepből marad, miután a szentségmagvat eltávolították. Mondjuk, egy héj” (Nicolau 1998: 12).

Nem akarom azt sugallni, hogy a vallásos szertartáson való részvétel el-
lentmondásba keveredik a fiatalok mulatságával. Ellenkezőleg; a régi román faluban ezek harmonikus módon kiegészítették egymást, egy hagyományos vasárnapi nap programja tartalmazta a templomba menést – reggel, ebédet a családban – délben, a (fakultatív) pihenést, majd a táncban való részvételt – délutántól egészen estig. Mindnek megvolt azonban a rendeltetése, egy előre meghatározott sorrendje, maga után vonva minden életkor- vagy társadalmi csoport részvételét, meglévén mindegyiknek a szerepe és státusa a közösségben.

Ami a két vasárnapban közös, az nyilvánvaló módon a szocializáció igénye. Az ember, legyen bár fiatal, felnőtt vagy idős, nem él magányosan, hanem mások mellett, másokkal együtt. A templomba, illetőleg a kocsmába menés a közvetlen kommunikációnak kedvez, „kommunikációnak, melyen a paraszti kultúra alapul” (Nicolau 1998: 26). A vasárnap egy olyan nap, melyben, talán a többi naphal jobban, az egyéni idő összefonódik a társadalmival. Az első vasárnap esetében nyilvánvaló módon összehangolódott a szent idővel is.

A következtetések így tehát maguktól körvonalazódnak. Nem beszélhetünk már napjainkban általános módon vasárnapról. Még ugyanazon településen belül sem egyformák a vasárnapok. Nem csupán azért, mert véletlenszerűen, két valamelyest különleges vasárnapon érkeztünk a terepre, hanem inkább azért, mert a napot önmagát különböző módon értelmezik, érzik és élik meg a falubeliek. „A reális idő egyénekenként és pillanatonként eltér” (Bernea 1985: 208).

E tény az elbeszélés szintjén is megmutatkozik. Az elkészített interjúk keretén belül a „Mit csinálnak maguk egy megszokott vasárnapon?” kérdésre változatlanul ez a felelet érkezett: „Vasárnap az emberek templomba mennek.” Jóllehet a kérdést személyesen fogalmaztuk, precíz címezéssel: mit csinálnak önök, azaz te, az én közvetlen beszélgetőtársam, a válasz személytelen és általánosító volt. Beszédes tény, azt sugallva, hogy:

1. Nem sokkal ezelőttig (bár nehéz, sőt lehetetlen meghatározni, hogy meddig), a falubeliek többsége vasárnaponként templomba járt.

2. Ezt tartották a nap „magvának” vagy „velejének”, mely megkülönböztette a vasárnapot a hét többi napjától.

3. A közösség pozitívan értékelte a vasárnapi istentiszteleten való részvételt és (implicit módon) negatívan a távolmaradást; adatközlőim 2007-ben ismerik még ezt a hagyományos gondolkodásmódot, és ennek megfelelően válaszolnak.

Ezen első kérdésre adott válasz homogenitása azonnal felkavarodik, mert a „Hát Ön/te? Megy/mész templomba?” kérdésre minden megváltozik.

A vasárnap egy ünnepnap. Egy jeles nap. Így tanultam a szüleimtől. Vasárnap templomba megyünk! Na, én, most, amióta itt vagyok, a Panziónál, nem megyek [adatközlőm a Panzió alkalmazottja – a szerző megjegyzése]... előtte se mentem.¹⁶

Én megyek templomba, de nagy, nagy, nagy különbség van! Amikor én gyermek voltam [több mint 50 éve – a szerző megjegyzése] nem fértek a templomban! Nem volt a papnak helye, hogy bejöjjön a tömjénezővel. Most már nem megy még 1% sem abból, amennyien jártak akkoriban templomba!¹⁷

Mi olyankor megyünk templomba, amikor az alsó nagymamánknál vagyunk [a falu alsó felében – a szerző megjegyzése]. Ó visz. Holnap nem megyünk, mert a felső nagymamánál vagyunk. Ó megy a templomba, de minket nem visz. Otthon maradunk, játszunk az unokatestvérekkel, mert ott vannak unokatestvéreink. Édesapa egész nap a juhoknál van, édesanya otthon, dologgal, néha pihen, alszik.¹⁸

Szombaton segíték édesanyámnak, de a vasárnap lezser nap. Azt csinállok, amit akarok, a barátaimmal szórakozom! Megyek a kocsmába, a teraszra, a Panzióhoz!¹⁹

A fenti válaszok a választási lehetőségek széles skáláján mozognak, mert „attól a pillanattól kezdve, hogy a hagyományos társadalomtól elváltunk, a kalendáriumok nehéz választások elé állítanak” (Nicolau 1998: 17). A vasárnap – mint ünnepnap, jeles nap – és vasárnap – mint lezser nap, a teljes szabadság napja – között számottevő távolság van, esetenként, egyéneenként, vasárnaponként különbözőképpen és árnyaltan lefedve.

Különbözőek a más etnikumúak és felekezetűek válasza is.

A 16 éves, roma nemzetiségű és pünkösdista vallású I. Brătiana minden vasárnap részt vesz a falubeli pünkösdisták gyülekezetén. *Nekünk valami*

¹⁶ C. Maria, 38 éves, román, ortodox

¹⁷ D. Cornel, 60 éves, román, ortodox

¹⁸ M. Marinela Liliana, 10 éves, román, ortodox

¹⁹ N. Aureliana, 14 éves

kanadai hívők házat vettek, és nálunk tartjuk a Gyülekezetet. Jönnek felnőtt emberek és gyerekek is hozzánk. Imádságokat mondunk, énekelünk. Azért mész a Gyülekezetbe, hogy imádkozz és énekelj. Sokan jönnek, több mint 30-an. Egy tele ház. Jönnek más falvakból is, Szénaverősből, jön Tibi is. Tibi Vásárhelyen dolgozik, ő is cigány. Nem számít, hogy román vagy cigány vagy; te is ember vagy. Vasárnap jönnek a felnőttek és hétfőn a gyerekek. Ha tudsz ígéret, játékot nyersz. Andreea nyert egy Barbie babát és egy labdát. Tibi adja ide nekünk. Ő ad nekünk kenyeret is, 12 kenyeret naponta. A gyerekeknek adja. Én megyek és felviszem a Cigánysorra. [A falu szélén levő dombról van szó, melyet Cigányságnak neveznek, teljes egészében cigány nemzetiségűek lakják.] Az amerikai hívő, olyan cigányokkal dolgozik, mint mi. Apánk Szlovéniában dolgozik, epret szed; anyánk Németországba akar menni. Ötön vagyunk testvérek.

Az 57 éves, német nemzetiségű, evangélikus felekezetű, csatófalvi születésű, 1990-ben Németországban letelepedett W. Georg azt mondja, hogy minden vasárnap elment a templomba egészen az 1990-es évig, amikor elhagyta a falut. Bár azt állítja, hogy nagyon ragaszkodik a gyermekkorában tanult, majd a felnőtt éveiben gyakorolt szász hagyományokhoz, amióta Németországban telepedett le, teljes egészében megváltoztatta életmódját. *Jártam vasárnap templomba egész 1990-ig; ez törvény volt, ez tudni való volt. Tiszteletbeli hivatalokat töltöttem be. Most már nem tartjuk, nézzük a televíziót, villanyt gyújtunk.*

Adatközlőm szavaiból pregnáns módon bontakozik ki az a gondolat, hogy egészen az 1990-es évig a hagyomány törvényértékűen működött, legalábbis az ő családjában és a helyi szász közösség számára. 1990 után e törvény egyre hangsúlyosabb lazulása figyelhető meg; mások kelnek versenyre vele, más kultúrákból származók, közelebbiek vagy távolabbiak: a (román) városi kultúrából, külföldiekből/idegenekből (német, kanadai, szlovén a fenti példákban). A direkt módon megismert kulturális mintákhoz (és az ezek által behozott új törvényekhez) hozzáadódnak egyes indirekt módon megismertek, a televízió vagy az egyéni parabolaantennák közvetítésében. Ahogy a 38 éves C. Maria állítja, *most, mióta van Digink [TV-adó szolgáltató cég], már nem különbözik a szombat a vasárnaptól. A gyerekek ülnek és nézik a televíziót.* Mindaddig, amíg az emberek egyetlen kulturális modellhez, a hagyományoshoz csatlakoztak, a magatartásukat és az ünnepiként számon tartott vasárnapi időhöz való viszonyulásukat egy viszonylagos homogenitás jellemezte. A hagyománytól való elszakadás és a kulturális modellek változatossá válása különféle opciók megjelenését hozta magával.

Megfigyelhető tehát, hogy adatközlőim közül sokak számára a vasárnapnak ünnepi értelme és értéke van a diszkurzus szintjén, egy részben örökölt és részben tanult hagyományos ideológiával mutatva kapcsolatot. A praxis szintjén azonban a vasárnapi időhöz való viszonyulás széles skálája figyelhető meg.

A vasárnap *ünnepnapból hétvégi nappá* történő *változása*, mely maga után vonja az *ünnepi* (szent) idő átváltozását *pihenő* (televíziózással töltött), *szocializálódásra* fordított (a kocsmában vagy a ház előtti kiskapuban töltött) vagy *ünnepélyes* (szentségtől megfosztott) idővé egy bonyolult és hosszasan tartó folyamatot reprezentál. A 2007 tavaszán és nyarán, a Maros megyei Csatófalván végzett terepkutatás csupán egy szekvenciát ér tetten ebből az igencsak bonyolult folyamatból.

Szalma Anna-Mária fordítása

Szakirodalom

BERNEA, Ernest

1985 *Cadre ale gândirii populare românești*. Editura Cartea Românească, București

ELIADE, Mircea

1992 *Tratat de istorie a religiilor*. Editura Humanitas, București

2000 (1957) *Sacrul și profanul*. Editura Humanitas, București

GOROVEI, Artur

2003 *Credinți și superstiții ale poporului român*. Editura "Grai și Suflet – Cultura Națională", București

MIHĂILESCU, Vintilă

2007 *Antropologie. Cinci introduceri*. Editura Polirom, Iași

NICOLAU, Irina

1998 *Ghidul sărbătorilor românești*. Editura Humanitas, București

NICULIȚĂ-VORONCA, Elena

1998 *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*. Editura Saeculum I.O., București

OLINESCU, Marcel

2001 (1944) *Mitologie românească*. Editura Saeculum I.O., București

TALOȘ, Ion

2001 *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*. Editura Enciclopedică, București